

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه یزد  
دانشکده زبان و ادبیات  
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه  
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد  
زبان و ادبیات فارسی

نقد و تحلیل منظومه همای و همایون خواجهی کرمانی

استاد راهنما  
دکتر کاظم مهتدیانی

استاد مشاور  
دکتر محمدحسین دهقانی فیروزآبادی

پژوهش و نگارش  
وحید پورامینایی

مهرماه ۱۳۹۱

## چکیده

داستان همای و همایون یکی از شیرین‌ترین داستان‌های اصیل ایرانی است که با نام و نظم خواجه کرمانی شناخته گردیده است. خواجه کرمانی این داستان را در سال ۷۳۲ ه.ق به نظم درآورد. مضمون این منظومه عاشقانه، شرح دلدادگی‌های «همای» و «همایون» در ایام فراق و وصال است. این داستان که به نظر می‌رسد مضمونی ساده و تکراری داشته باشد، آن‌چنان در قامت توانا و حسن داستان‌پردازی خواجه کرمانی ساخته و پرداخته شده است که به داستانی مهیج و دلنشین تبدیل گردیده است.

عنوان این پژوهش نقد و تحلیل منظومه «همای و همایون» است. همان‌گونه که این عنوان ایجاب می‌کند، نگارنده همه جوانب هنری و ادبی این منظومه زیبا را مورد سنجش و تحلیل قرار داده است. تعداد ابیات این منظومه ۴۴۰۷ بیت و در بحر متقارب است. این منظومه در میان دیگر منظومه‌های خواجه به خطر دارا بودن عناصر فرهنگی ایران باستان اهمیت بسزایی دارد.

تحقیق درباره داستان همای و همایون و ریشه‌شناسی آن از طرفی و معرفی ناظم آن، «خواجه کرمانی» و منظومه‌اش از طرف دیگر در یک فصل مورد بررسی قرار گرفته است. مبحث دیگر، نقد و تحلیل محتوا و درون‌مایه منظومه همای و همایون است که برخی از مضامین آن مربوط به فرهنگ و باورهای رایج در ایران باستان می‌شود. تأثیر و تأثرات نیز در این فصل گنجانده شده است.

زبان‌شناسی و تحلیل ساختار جملات و واژگان این منظومه، همچنین مختصات سبکی آن، ضرورت تحقیق در این‌باره را بیش از پیش آشکار می‌کند.

**کلید واژه:** خواجه کرمانی، همای و همایون، داستان سرایی، صور خیال

## فهرست

صفحه

عنوان

### فصل اول: مبادی تحقیق

- ۱-۱- تعریف موضوع ..... ۱
- ۲-۱- سابقه تحقیق ..... ۲
- ۳-۱- کلمات کلیدی ..... ۴
- ۴-۱- سؤالات پژوهشی ..... ۴
- ۵-۱- روش تحقیق ..... ۴

### فصل دوم: بررسی زندگی خواجه و آثارش

- ۱-۲- زندگانی خواجه ..... ۵
- ۲-۲- خصوصیات شعری و اخلاقی خواجه ..... ۱۱
- ۳-۲- عقاید خواجه ..... ۱۴
- ۴-۲- وفات خواجه ..... ۱۵
- ۵-۲- آثار خواجه ..... ۱۶
- ۱-۵-۲- خلاصه داستان همای و همایون ..... ۲۲

### فصل سوم: زبان و سبک عراقی

- ۱-۳- مفهوم سبک ..... ۳۷
- ۲-۳- ادوار سبک شعر فارسی ..... ۳۸
- ۳-۳- مختصات سبک عراقی ..... ۴۰
- ۱-۳-۳- مختصات زبانی منظومه «همای و همایون» ..... ۴۱
- ۱-۱-۳-۳- پیوند موسیقی و شعر ..... ۴۱
- ۲-۱-۳-۳- شعر چیست؟ ..... ۴۳
- ۳-۱-۳-۳- زبان شعر ..... ۴۵

- ۴۶-۳-۳-۱-۴- زبان راستین منظومه «همای و همایون».....
- ۴۶-۳-۳-۱-۵- موسیقی بیرونی منظومه «همای و همایون».....
- ۴۶-۳-۳-۱-۵- تعریف وزن.....
- ۴۷-۳-۳-۱-۵-۲- منشأ وزن.....
- ۴۷-۳-۳-۱-۵-۳- اهمیت وزن از نظر اقوام ابتدایی.....
- ۴۸-۳-۳-۱-۵-۴- وزن شعر فارسی.....
- ۴۹-۳-۳-۱-۵-۵- وزن متقارب.....
- ۵۰-۳-۳-۱-۵-۶- قالب منظومه.....
- ۵۰-۳-۳-۱-۵-۷- وزن عروضی منظومه «همای و همایون».....
- ۵۰-۳-۳-۱-۶- موسیقی کناری منظومه «همای و همایون».....
- ۵۲-۳-۳-۱-۶-۱- تعریف قافیه و نقش آن در ساختار شعر.....
- ۵۳-۳-۳-۱-۶-۲- قافیه‌های غنی یا «اعنات».....
- ۸۴-۳-۳-۱-۶-۳- قافیه‌های دیداری.....
- ۸۶-۳-۳-۱-۶-۴- ردیف و ویژگی‌های آن در منظومه «همای و همایون».....
- ۸۹-۳-۳-۱-۶-۴- همخوانی ردیف با قافیه، حروف مصوت‌ها و صامت‌ها در بیت.....
- ۹۳-۳-۳-۱-۶-۴-۲- حاجب: نوعی ردیف.....
- ۹۵-۳-۳-۱-۷- موسیقی درونی.....
- ۹۵-۳-۳-۱-۸- مختصات آوایی سبک عراقی.....
- ۹۶-۳-۳-۱-۸-۱- الف اطلاق.....
- ۹۶-۳-۳-۱-۸-۲- کسره اضافه بعد از های ملفوظ «ی» که به هجای آخر می‌چسبد.....
- ۹۷-۳-۳-۱-۸-۳- کسره اضافه بعد از صامت.....
- ۹۷-۳-۳-۱-۸-۴- تلفظ‌های قدیمی.....
- ۹۷-۳-۳-۱-۴-۸-۱- ابدال.....
- ۹۸-۳-۳-۱-۴-۸-۲- تغییر مصوت کوتاه.....

- ۹۸.....۳-۳-۱-۸-۴-۳- تشدید و تخفیف واج‌ها.....
- ۹۹.....۳-۳-۱-۸-۴-۴- افزودن حرفی به کلمه.....
- ۱۰۰.....۳-۳-۱-۸-۴-۵- تغییر مصوّت.....
- ۱۰۰.....۳-۳-۱-۸-۴-۶- اسکان ضمیر.....
- ۱۰۰.....۳-۳-۱-۸-۴-۷- تلفّظ واو معدوله.....
- ۱۰۱.....۳-۳-۱-۹- مختصات لغوی.....
- ۱۰۱.....۳-۳-۱-۹- تلفّظ کهن واژگان.....
- ۱۰۲.....۳-۳-۱-۹-۲- کاربرد لغات در معنی خاص.....
- ۱۰۸.....۳-۳-۱-۹-۳- بررسی آمار احتمالی واژگان کهن پارسی در منظومه «همای و همایون».....
- ۱۰۹.....۳-۳-۱-۹-۴- واژگان عربی.....
- ۱۰۹.....۳-۳-۱-۹-۵- بررسی میزان احتمالی لغات عربی در منظومه «همای و همایون».....
- ۱۱۰.....۳-۳-۱-۱۰- مختصات نحوی سبک عراقی.....
- ۱۱۰.....۳-۳-۱-۱۰- آوردن واو عطف در آغاز مصراع‌ها.....
- ۱۱۱.....۳-۳-۱-۱۰-۲- جمع.....
- ۱۱۱.....۳-۳-۱-۱۰-۲-۱- جمع بستن کلمات جمع عربی (بیشتر جمع مکسّر) با ادات جمع فارسی.....
- ۱۱۱.....۳-۳-۱-۱۰-۲- تمایل به استفاده از «ان» جمع در مقابل «ها».....
- ۱۱۱.....۳-۳-۱-۱۰-۳- آوردن دو حرف اضافه برای یک متمم.....
- ۱۱۲.....۳-۳-۱-۱۰-۴- استعمال قیودی مثل سخت، نیک و ... برای تأکید بر امری.....
- ۱۱۲.....۳-۳-۱-۱۰-۵- تقدم صفت تفضیلی (با کسره - و بدون کسره) نسبت به موصوف.....
- ۱۱۲.....۳-۳-۱-۱۰-۶- اضافه کرده «ی» به آخر صفات پی در پی.....
- ۱۱۳.....۳-۳-۱-۱۰-۷- اتصال ضمیر به حرف موصول «که».....
- ۱۱۳.....۳-۳-۱-۱۰-۸- جهش ضمیر.....
- ۱۱۳.....۳-۳-۱-۱۰-۹- اتصال ضمیر مفعولی به فعل.....
- ۱۱۴.....۳-۳-۱-۱۰-۱۰- انواع را.....



- ۱۲۹.....۸-۱-۴- مقام‌های مقدس «درجات هفت‌گانه تشرّف».....
- ۱۳۳.....۸-۱-۴- ویژگی‌های مهم و آداب و سنن مهری در منظومه‌های همای و همایون.....
- ۱۳۳.....۱-۸-۱-۴- ایزد داد.....
- ۱۳۶.....۲-۸-۱-۴- پیروزگر.....
- ۱۳۷.....۳-۸-۱-۴- روشن دادگر.....
- ۱۳۹.....۴-۸-۱-۴- فرمانروای کیهان.....
- ۱۴۰.....۵-۸-۱-۴- سیزده.....
- ۱۴۳.....۲-۴- پری در منظومه‌های همای و همایون.....
- ۱۴۳.....۱-۲-۴- پیشینه پری.....
- ۱۵۴.....۲-۲-۴- بررسی پری در منظومه‌های غنایی فارسی و همای و همایون خواجه.....
- ۱۵۹.....۳-۲-۴- قصه پریان و نهادهای اجتماعی گذشته.....
- ۱۶۰.....۳-۴- بررسی و نقد اساطیر در منظومه‌های همای و همایون.....
- ۱۶۰.....۱-۳-۴- آسمان جایگاه خداوند.....
- ۱۶۴.....۲-۳-۴- مقدّرات آسمانی، اختربینی و ستاره شماری.....
- ۱۶۶.....۳-۳-۴- برج‌ها و طبقات آسمان.....
- ۱۷۱.....۴-۳-۴- تجلیات قدسی زمین.....
- ۱۷۲.....۵-۳-۴- تجلیات قدسی خورشید.....
- ۱۷۶.....۶-۳-۴- خورشید و برج‌ها.....
- ۱۷۷.....۷-۳-۴- خورشید و انسان.....
- ۱۷۸.....۸-۳-۴- خورشید عیسی و آسمان چهارم.....
- ۱۷۹.....۴-۴- تأثیر و تأثرات داستان همای و همایون.....
- ۱۷۹.....۱-۴-۴- تأثیر بر وامق و عذرای آقامیرزا ابراهیم کرمانی.....
- ۱۸۰.....۲-۴-۴- تأثیر بر مثنوی فرهاد و شیرین سلیمی جرونی، قرن ۹.....
- ۱۸۱.....۳-۴-۴- تأثیر از ورقه و گلشاه عیوقی.....



۱۸۲..... تأثر از ویس و رامین ۴-۴-۴

۱۸۴..... تأثر از خسرو و شیرین نظامی ۵-۴-۴

### فصل پنجم: بررسی عناصر بیان و بدیع در منظومه‌های و همایون

۱۹۴..... تشبیه ۱-۵

۱۹۴..... تشبیه صریح ۱-۱-۵

۱۹۴..... تشبیه مشروط ۲-۱-۵

۱۹۵..... تشبیه تفضیل ۳-۱-۵

۱۹۵..... تشبیه مرکب ۴-۱-۵

۱۹۵..... انواع تشبیه از دیدگاه وجه شبه ۵-۱-۵

۱۹۶..... وجه شبه تحقیقی ۱-۵-۱-۵

۱۹۶..... وجه شبه تخیلی ۲-۵-۱-۵

۱۹۷..... استعاره ۲-۵

۱۹۷..... اضافه استعاری ۱-۲-۵

۱۹۸..... استعاره مصرحّه ۲-۲-۵

۱۹۸..... استعاره اصلیه ۳-۲-۵

۱۹۹..... کنایه ۳-۵

۱۹۹..... کنایه از صفت ۱-۳-۵

۲۰۰..... کنایه از موصوف ۲-۳-۵

۲۰۰..... تشخیص ۴-۵

۲۰۲..... ترصیع ۵-۵

۲۰۴..... تجنیس ۶-۵

۲۰۴..... جناس زاید ۱-۶-۵

۲۰۵..... جناس مرکب ۲-۶-۵

۲۰۵..... جناس مطرف ۳-۶-۵

- ۲۰۶..... ۴-۶-۵- جناس لاحق
- ۲۰۷..... ۷-۵- طباق
- ۲۰۸..... ۸-۵- مراعات النظیر
- ۲۰۹..... ۹-۵- تجاهل العارف
- ۲۰۹..... ۱۰-۵- تنسيق الصفات
- ۲۱۰..... ۱۱-۵- اغراق
- ۲۱۱..... ۱۲-۵- واج آرایی
- ۲۱۱..... ۱۳-۵- تمثيل
- ۲۱۲..... ۱۴-۵- حسن تعليل
- ۲۱۳..... ۱۵-۵- ايهام
- ۲۱۴..... ۱۶-۵- تلميح

### فصل ششم: روایت و ادبیات داستانی

- ۲۱۷..... ۱-۶- عناصر داستانی «همای و همایون»
- ۲۱۷..... ۱-۱-۶- طرح یا پیرنگ داستان
- ۲۱۹..... ۲-۱-۶- شخصیت و شخصیت پردازى
- ۲۳۴..... ۳-۱-۶- توصيف مکان‌ها
- ۲۳۵..... ۱-۳-۱-۶- توصيف مکان عشاق
- ۲۳۵..... ۲-۳-۱-۶- توصيف مکان و طبيعت
- ۲۳۸..... ۴-۱-۶- حقيقت ماندی
- ۲۳۸..... ۱-۴-۱-۶- حقيقت ماندی قصه‌ها
- ۲۳۹..... ۵-۱-۶- درون مایه
- ۲۴۰..... ۶-۱-۶- موضوع
- ۲۴۰..... ۷-۱-۶- زاویة دید
- ۲۴۳..... ۸-۱-۶- صحنه و صحنه پردازى

- ۲۴۴.....۹-۱-۶- انواع گفتارهای داستانی «همای و همایون».....
- ۲۴۵.....۱-۹-۱-۶- گفت و شنودهای عاشقانه.....
- ۲۴۹.....۲-۹-۱-۶- گفت و گو با عناصر طبیعی.....
- ۲۵۰.....۳-۹-۱-۶- تک‌گویی (مونولوگ).....
- ۲۵۳.....۱۰-۱-۶- وصف.....
- ۲۵۶.....۱۱-۱-۶- طرح قصه.....
- ۲۵۸.....۱۲-۱-۶- مانع یا گره داستان «گره‌گشایی - گره‌افکنی».....
- ۲۶۱.....۲-۶- سیر تاریخی منظومه‌های عاشقانه.....
- ۲۶۴.....۱-۲-۶- عشق چیست؟.....
- ۲۶۵.....۲-۲-۶- عشاق در منظومه‌های عاشقانه.....
- ۲۶۷.....۳-۲-۶- زبان و بیان.....
- ۲۶۸.....۴-۲-۶- عشق درون مایه داستان‌های عاشقانه.....
- ۲۶۹.....۵-۲-۶- نقد و تحلیل عشق در منظومه‌های همای و همایون.....
- ۲۷۰.....۶-۲-۶- هویت عشق و علت به وجود آمدن آن.....
- ۲۷۳.....۷-۲-۶- شروع عشق.....
- ۲۷۴.....۸-۲-۶- کیفیت عاشق شدن.....
- ۲۷۹.....۹-۲-۶- نقش واسطه در رشد عشق.....
- ۲۸۲.....۱۰-۲-۶- سیمای عاشقان.....
- ۲۸۵.....۱۱-۲-۶- مقایسه سیمای عاشقانه‌های همای و همایون.....
- ۲۸۹.....۱۲-۲-۶- عیارانه رفتن عاشق به دیدار معشوق و برعکس.....
- ۲۹۰.....۱۳-۲-۶- کامرانی‌ها و ناکامی‌ها.....

فصل هفتم: نتیجه گیری ..... ۲۹۲

منابع ..... ۲۹۷

## پیشگفتار

ادبیات فارسی آیین‌های تمام‌نمایی است که میراث‌های فرهنگی و ذخایر فکری و ذوقی جامعه در آن مطرح می‌شود و از آنجا که ادبیات غنایی، سابقه طولانی در ادبیات این مرز و بوم دارد، همواره به دنبال فرصتی بودم که در این زمینه به تحقیق و پژوهش بپردازم. خوشبختانه، در فرصت مغتنم تحصیل کارشناسی ارشد، موضوع پایان‌نامه‌ام را با عنوان نقد و تحلیل همای و همایون خواجه‌ی کرمانی برگزیدم. برای ارائه‌ی همین مختصر، با آشنایی اندکی که از این منظومه عاشقانه داشتم، کوشیدم که تمامی این منظومه را به دقت مورد مطالعه قرار داده و به ثبت و یادداشت نمونه‌هایی مناسب برای عنوان هر موضوع بپردازم.

داستان همای و همایون روایتی افسانه‌ای و متعلق به عهد ایران باستان است. به همین سبب، جای پای بسیاری از ادیان و آیین‌های ایران باستان را می‌توان در آن سراغ گرفت. در زمینه مطالعات ایرانی و ادیان و آیین‌های ایران باستان، منابع غنی و فراوانی در اختیار داشتم، اما منابع اطلاعاتی چندان گسترده و مفیدی درباره‌ی خود این منظومه عاشقانه زیبا در دسترس نبود.

خوشبختانه، اخیراً این منظومه زیبا توجه بسیاری از علاقه‌مندان و پژوهشگران را به خود جلب نموده و کتب و مقالاتی - هرچند کم - با موضوعیت این منظومه عاشقانه نوشته شده است که کوشیده‌ام تا آنجا که برایم ممکن است از آن‌ها بهره لازم را ببرم.

در این‌جا لازم است از کسانی که در مسیر این تحقیق به نگارنده کمک کرده‌اند، تشکر و قدردانی شود.

ابتدا، سپاس خدای مهربان را که الطاف بی‌کرانش انجام رساندن این پایان‌نامه را برایم محقق ساخت.

آنگاه، سپاس از بزرگوارانی چون استاد راهنمایم، دکتر مهتدیانی که با لطف و مهربانی راهنمایی این پایان‌نامه را تقبل نمودند و با دقت و ظرافت و نکته‌سنجی مرا در انجام این مهم راهنمایی فرمودند و همچنین سپاس ویژه از دکتر دهقانی فیروز آبادی که با بصیرت و روشن بینی، مشاوره اینجانب را برعهده داشتند. همچنین، از دکتر جلالی و دکتر الهام بخش سپاس فراوان دارم که راهنمایی‌های بی‌دریغشان، راهگشای بسیاری از مشکلات راه بود.

تنها مصحح این منظومه آقای کمال حسینی است که براساس چندین نسخه در ایران، هند و لاهور، به تصحیح آن پرداخته. منبع کار بنده نیز، بر اساس همین تصحیح بود که بنیاد فرهنگ ایران در سال ۱۳۵۴ آن را به چاپ رسانده است. ناگفته نماند که این کتاب در سال ۱۳۷۴ توسط مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی تجدید چاپ شده است.

## فصل اول: مبادی تحقیق

## ۱-۱- تعریف موضوع

کمال‌الدین ابوالعطا محمود مرشدی کرمانی، مشهور به «خواجه» و ملقب به نخلبند شعرای ایران، از شاعران و عارفان قرن هشتم است. وی در ۶۸۹ ه‍.ق، در کرمان متولد شد و در ۷۵۳ ه‍.ق وفات یافت. از خواجه آثار منظوم متعددی به جا مانده. از جمله دیوان اشعار، سام‌نامه، گل و نوروز، روضه‌الانوار، کمال‌نامه، گوهر‌نامه و نهایتاً، «همای و همایون»، منظومه‌ای عاشقانه است که خواجه آن را در سال ۷۳۲ ه‍.ق سروده است.

داستان، توالی حوادث واقعی، تاریخی یا ساختگی است که نقطه آغاز و پایانی دارد. از آنجا که داستان عنصر مشترک تمام انواع ادبی خلاقانه است لفظ داستان به «نمایشنامه»، «شعر روایی»، «رمان» و ... اطلاق می‌شود، همای و همایون نیز می‌تواند جزو ادبیات داستانی قلمداد شود.

این منظومه دارای ۴۴۰۷ بیت در قالب مثنوی و در بحر متقارب مثنی محذوف یا مقصور است. این اثر دربرگیرنده روایت دلدادگی شاهزاده‌ای است به نام همای که به اغوای ماهروی افسونگر، گرفتار عشق همایون، دختر فغفور چین می‌شود و ماجراهای بسیاری بین عاشق و معشوق اتفاق می‌افتد.

این پژوهش که به نقد و تحلیل منظومه فوق اختصاص دارد، در برگیرنده معرفی اجمالی شاعر و زمانه و آثار او و نیز نقد و تحلیل متن همایون‌نامه و به عنوان اثری غنایی، با تکیه بر سبک ادبی و تأثیر و تأثر شاعرانه است.

هدف از این پژوهش، نخست بررسی وضعیت شعری خواجه و جایگاه او در میان سرایندگان داستانهای منظوم فارسی است. شناخت و تبیین شیوه داستان‌پردازی خواجه در منظومه همای و همایون هدف بعدی این پژوهش را تشکیل می‌دهد و نهایتاً بررسی ویژگی‌های سبک ادبی منظومه همای و همایون هدف پایانی این پایان‌نامه خواهد بود.



پژوهندگان منظومه‌های غنایی فارسی می‌توانند از نتایج این تحقیق بهره‌مند شوند. همچنین منتقدان ادبی شعر قرن هشتم از دیگر استفاده‌کنندگان این پژوهش خواهند بود و علاقه‌مندان به شعر کلاسیک فارسی نیز خواهند توانست از یافته‌های این تحقیق استفاده نمایند. امید است با کوشش براساس مؤلفه‌های یاد شده و با تفسیری تحلیل‌گرایانه، جنبه‌های ناشناخته این اثر داستانی بیش از پیش روشن گردد.

## ۱-۲- سابقه تحقیق

درباره منظومه همای و همایون خواجه، اشارات گذرا و پراکنده‌ای دیده می‌شود، از آن جمله می‌توان کتاب برگردان به نثر همای و همایون از رحمت‌الله جباری (۱۳۸۶) را برشمرد که در این کتاب، نویسنده ابتدا به شرح زندگی خواجه و احوال و آثار وی پرداخته و در ادامه، منظومه همای و همایون را به صورت خلاصه به نثر درآورده است.

همچنین خانم لیلا دشتیان در پایان نامه خود با عنوان «بررسی و تحلیل تطبیقی خسرو و شیرین و همای و همایون» (۱۳۸۷) ابتدا به معرفی دو اثر پرداخته و با تحلیل دو منظومه، تفاوت و شباهت‌های این دو اثر را بیان نموده است.

در مقاله‌ای از عبدالحسین موحد با عنوان «همای و همایون، خاطره قومی و افسانه نیاکانی» (۱۳۷۷) نویسنده، این اثر را الهام گرفته از داستان‌های باستانی قبل از اسلام می‌داند و ریشه‌های این الهام را بررسی می‌کند. (صص ۵۸ - ۴۶)

دکتر مرتضی میرهاشمی در مقاله‌ای با عنوان «سایه آفتاب» (۱۳۸۲) اظهار می‌دارد که خواجه، پدیدآورنده مثنوی‌هایی به تقلید از بعضی شاعران پیشین، بخصوص نظامی است. نویسنده این مقاله می‌کوشد تا گوشه‌هایی از تأثیرپذیری خواجه از نظامی را در این منظومه نشان دهد. (صص ۷۹ - ۴۸)

لیو بائوزین (Lio baozin) در مقاله‌ای با عنوان «سیمای چین در همای و همایون» (۱۳۷۹) براساس قهرمانان این منظومه، وی به بیان رابطه دوستی مردم چین و ایران می‌پردازد و روابط تنگاتنگ دوستانه مردم دو کشور را منعکس می‌سازد. (صص ۱۵۲- ۱۴۳)

همچنین، در مقاله‌ای از منصور رستگارفسای تحت عنوان «یک داستان با دو نام» (۱۳۷۹) نویسنده بیان می‌دارد که سام‌نامه و همای و همایون، داستان واحدی هستند با ابیاتی همانند که خواجو در منظومه همای و همایون، ابیات سست سام‌نامه را حذف کرده و نارسایی‌های آن را برطرف ساخته و به جای ۱۴۵۰۰ بیت سام‌نامه، همای و همایون را در ۴۴۰۷ بیت سروده است. (صص ۵۸۱- ۵۵۵)

مهین‌دخت صدیقیان در مقاله خود با عنوان «صفت‌های ترکیبی در مثنوی همای و همایون خواجوی کرمانی و مقایسه آن با حافظ» (۱۳۷۹) نشان داده که از بارزترین صفت‌های به کار رفته در این منظومه، صفت مرکب است. مؤلف پس از استخراج صفت‌های ترکیبی به طور کامل، صفت‌های مرکب سه جزء را نیز جمع‌آوری کرده است. برای مثال: سمن برگ بوی، دست از جان شسته و ... (صص ۷۸۶ - ۷۶۱)

سید محمود طباطبایی نیز در مقاله‌ای با عنوان «نقد و تحلیلی بر همای و همایون خواجو با توجه به خسرو و شیرین و ویس و رامین» (۱۳۷۹) اثبات می‌کند که اغلب منظومه‌های عاشقانه بر پایه‌های مشترک و خاصی بنا گذاشته شده‌اند و شاعران داستان‌پرداز، همواره، به شیوه نظامی نظر داشته‌اند، لیکن از نظر سیر داستان‌پردازی و ترتیب دادن روال حوادث، هر یک به شیوه خاص خود عمل کرده است. (صص ۸۷۳ - ۸۱۶)

ابوطالب میرعابدینی در مقاله‌ای با عنوان «همای و همایون، دژ هوش ربای خواجو» (۱۳۷۹) معتقد است همه داستان‌های کهن، با تکیه بر حس کنجکاو مخاطب، هر کدام به سرنوشت خاص خود روی می‌آورند. بنابراین، داستان همای و همایون را با دژ هوش‌ربای مولوی مقایسه می‌کند و طرح داستان آن را با این اثر مولوی یکسان می‌داند. (صص ۱۲۲۴- ۱۲۱۷)

## ۳-۱- کلمات کلیدی

فارسی: خواجهی کرمانی، همای و همایون، داستان سرایی، صور خیال

انگلیسی: Khaju Kermani, Hoday and Hodayun, Versified Fiction,

Image

## ۴-۱- سوالات پژوهشی

- ۱- جایگاه خواجه در میان سرایندهان داستان‌های منظومه فارسی چگونه است؟
- ۲- شیوه داستان‌پردازی در همای و همایون چگونه است؟
- ۳- ویژگی‌های سبک ادبی در منظومه همای و همایون کدام‌اند؟

## ۵-۱- روش تحقیق

روش تحقیق در این پایان‌نامه، از نوع بنیادی است که به شیوه تحلیلی - توصیفی و براساس روش کتابخانه‌ای انجام می‌گیرد. برای این منظور، ابتدا به جستجوی منابع در حوزه شرح و تحلیل و تبیین اشعار خواجهی کرمانی و بررسی نکات آن می‌پردازیم. در مرحله دوم مطالعه منابع، استخراج شواهد و یادداشت برداری از منابع انجام می‌گیرد. سپس به طبقه‌بندی یافته‌ها پرداخته می‌شود. نگارش طرح‌ها براساس طرح، مرحله بعدی پایان‌نامه را در بردارد و در مرحله پایانی، حروف نگاری و نمونه خوانی مطالب و اصلاح و ویرایش آنها انجام می‌گیرد.

فصل دوم: بررسی زندگی خواجه و آثارش